

Кемпе В. Ю.*

**ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ АВТОРСЬКОГО ПРАВА
В ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті розглянуто проблеми правового врегулювання відносин між бібліотекою як соціальним закладом, покликаним забезпечувати загальну доступність інформації, і суб'єктами інтелектуальної власності, права яких захищено Законом України «Про авторське право і суміжні права».

Інтеграція в європейській економічний і політико-правовий простір є стратегічним напрямком розвитку України, тож великого значення набуває створення законодавчого середовища, гармонізованого з міжнародними вимогами. Чинне на сьогодні законодавство України містить значний перелік нормативних актів у сфері інтелектуальної власності, у тому числі Закон України «Про авторське право і суміжні права» (1993). Концепція розвитку національної системи правової охорони інтелектуальної власності, затверджена урядом України в червні 2002 р., також спрямована на розв'язання питань удосконалення науково-методичного й нормативно-правового забезпечення ідентифікації та оцінювання об'єктів права інтелектуальної власності, створення дійового механізму боротьби з порушеннями прав у сфері інтелектуальної власності, виготовлення й розповсюдження контрафактної продукції, підвищення відповідальності осіб, винних у порушенні цих прав, удосконалення оцінної діяльності у сфері інтелектуальної власності, розвиток системи взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій щодо захисту прав інтелектуальної власності, поліпшення інформаційного забезпечення діяльності в цій сфері; розвиток міжнародного співробітництва. Україна є членом Бернської конвенції з охорони літературних і художніх творів, членом Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) та учасником 15 універсальних міжнародних конвенцій і договорів у цій сфері [4]. Стосовно діяльності бібліотек Закон України «Про авторське право і суміжні права» робить певні винятки, що пов'язані з гарантованим Конституцією правом громадянина на вільний доступ до інформації та знань і головним завданням бібліотек, покликаних забезпечувати інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів. Активне використання електронних ресурсів, глобальних інформаційних мереж та застосування інформаційних технологій ставить перед бібліотеками завдання чітко дотримуватись норм законодавства, що стосуються норм авторського права. Сучасному етапу розвитку бібліотечних технологій притаманні нові відносини між авторами, видав-

* © Кемпе В. Ю.

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

ництвами, бібліотеками та користувачами. Застосування нових форм інформації, зокрема в електронній формі, з одного боку, надає нові можливості, а з іншого – зумовлює нові проблеми й нові аспекти діяльності [8].

У рамках науково-дослідної роботи «Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітнянської галузі» (науковий керівник кандидат педагогічних наук, заступник директора ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського (далі – Бібліотеки) Заліток Л. М.), у контексті розроблення наукових засад аналізу змісту бібліотечно-інформаційних ресурсів освітнянського спрямування, актуальність цієї проблеми значно зростає, адже завдання науково-дослідної роботи полягає в обґрунтуванні теоретичних засад діяльності Бібліотеки і мережі освітнянських бібліотек МОН України та НАПН України з питань створення та подальшого розвитку інтегрованого освітнього інформаційного ресурсу [3]. Оскільки мета нашої статті – показати проблеми, з якими стикається Бібліотека, дотримуючись норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон), спробуємо проаналізувати взаємозалежність та юридичні відносини між авторами (видавцями), бібліотекою та користувачами бібліотеки.

Насамперед зауважимо, що ст. 41 Конституції України передбачає, що кожний громадянин має право володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Проте не кожний результат творчої діяльності стає об'єктом інтелектуальної власності, а лише такий результат, який відповідає встановленим вимогам закону. У Цивільному кодексі України (далі – ЦК) питання захисту інтелектуальної власності розглянуто в Книзі четвертій, главах 35–46, статтях 418–508. ЦК пояснює такі поняття, як інтелектуальна власність, об'єкти на суб'єкти права інтелектуальної власності, авторське право (глава 36), суміжні права (глава 37), наукове відкриття (глава 38), винахід, корисна модель та промисловий зразок (глава 39) тощо [7].

Авторське право (далі – АП) – інститут цивільного права; сукупність правових норм, якими регулюються особисті (немайнові) і майнові права авторів їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням і використанням творів літератури, науки, мистецтва. АП є підгалуззю цивільного права і ключовою галуззю права інтелектуальної власності; воно призначене захищати зовнішню форму об'єкта (твір, малюнок, збірник, фотографію та ін.), тобто їх «матеріальне втілення», а не абстрактні ідеї, концепції, факти, стилі та техніки, що можуть бути використані у творі. Історично поява АП зумовлена потребою захистити права авторів літературних творів мистецтва; нині ж воно поширюється на будь-який результат творчої діяльності. Державну реєстрацію АП в Україні здійснюють відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-12 (у новій

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

редакції Закону № 2627-III від 11.07.2001) та постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1756 «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір». Закон України «Про авторське право і суміжні права» охороняє особисті немайнові й майнові права авторів і їхніх правонаступників, пов'язані зі створенням та використанням творів науки, літератури, мистецтва, а також права виконавців, виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення. Об'єктами авторського та суміжних прав згідно з цим законом є: твори в галузі науки, літератури та мистецтва, виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення. Зазначений Закон відповідає вимогам Угоди TRIPS* про поширення ретроактивного захисту авторського права; запровадження ретроактивного захисту суміжних прав; скасування застережень щодо суспільного надбання, зроблених Україною під час її приєднання до Бернської конвенції; надання національного режиму захисту іноземним виробникам фонограм шляхом внесення змін до документів про приєднання України до Женевської конвенції; запровадження більшої прозорості на основі вимоги опублікування інформації про порушення авторського права, а також про винесення відповідних судових рішень; удосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності. Відповідно до українського законодавства АП діє протягом усього життя автора і ще 70 років після його смерті. Якщо твір оприлюднено анонімно або під псевдонімом, який не прямо асоціюється з конкретною людиною й не є загальновідомим, то АП діє лише протягом 70 років після оприлюднення твору. Якщо твір створено у співавторстві, АП діє протягом життя його авторів і ще 70 років після смерті останнього з них. Після завершення строку дії АП твори стають суспільним надбанням. Це означає, що будь-яка особа може використовувати їх, не виплачуючи авторської винагороди правонаступникам. Автор твору завжди зацікавлений у тому, щоб його спадок не став без його відома джерелом доходів інших осіб чи об'єктом плагіату. Порушення немайнових прав автора називається плагіатом, а порушення майнових прав – контрафакцією, або піратством. Бібліотека, у свою чергу, діючи згідно з нормами законодавства, повинна бути впевнена, що при отриманні і використанні творів її користувачами, права автора не порушуються. АП стосовно діяльності бібліотек виражається у праві бібліотеки на певні дії з розповсюдження,

* Угода TRIPS – угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Це міжнародна угода, що адмініструється Світовою організацією торгівлі та встановлює мінімальні стандарти для визначення та захисту основних об'єктів інтелектуальної власності. Цю угоду прийнято під час Уругвайського раунду Генеральної угоди по тарифах та торгівлі (ГАТТ) у 1994 році. –

відтворення, копіювання авторських творів тобто на репрографічне** відтворення документів. Це зазначено у ст. 22 Закону. Наведемо докладніше зміст цієї статті. «Стаття 22. Вільне відтворення бібліотеками та архівами примірників твору репрографічним способом. Допускається без згоди автора або іншої особи, яка має авторське право, репрографічне відтворення одного примірника твору бібліотеками та архівами, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за таких умов: 1) у разі, коли відтвореним твором є окрема опублікована стаття та інші невеликі за обсягом твори чи уривки з письмових творів (за винятком комп'ютерних програм і баз даних), з ілюстраціями чи без них, і коли це відтворення здійснюється за запитом фізичних осіб за умови що: а) бібліотека та архів мають достатньо підстав вважати, що такий примірник використовуватиметься з метою освіти, навчання і приватного дослідження; б) відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру; в) немає обмежень зі сторони організацій колективного управління щодо умов виготовлення таких примірників; 2) у разі, коли відтворення здійснюється для збереження або заміни загубленого, пошкодженого та непридатного примірника даної бібліотеки чи архіву або для відновлення загубленого, пошкодженого або непридатного примірника з фонду аналогічної бібліотеки чи архіву, а одержання такого примірника іншим шляхом неможливе, а також коли відтворення твору є поодиноким випадком і не має систематичного характеру» [5].

Такі винятки обумовлені ст. 4 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», яка основою державної політики в галузі бібліотечної справи визначає реалізацію права громадян на бібліотечне обслуговування, забезпечення загальної доступності інформації та культурних цінностей. Закон також стверджує, що держава повинна фінансувати створення інформаційних мереж і телекомунікаційних систем для інформаційного обміну, входження у світові глобальні комп'ютерні мережі та стимулювати інтеграцію бібліотек України у світовий інформаційний простір [6]. Захист авторського права не має бути перешкодою у доступі до фондів та використанні документів. Питання визначення книги – більше як товару чи як знання – не сходить з порядку денного Бібліотеки на сучасному етапі в умовах використання електронних ресурсів [9]. У бібліотечно-інформаційному обслуговуванні вітчизняних бібліотек, зокрема в нашій Бібліотеці, виділимо чотири основних напрями

** Репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у збільшеному або зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній або іншій формі, яку зчитує комп'ютер. – Авт.

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

діяльності з використанням електронних ресурсів:

- збір, використання й збереження електронних документів;
- використання інформації, отриманої з Internet та інших комп'ютерних мереж;
- оцифрування документів самою бібліотекою для створення резервних копій або використання документів службами електронної доставки документів;
- копіювання документів із баз даних, оптичних дисків та інших електронних документів.

Порівнюючи ці напрями діяльності із законодавством про авторське право України, можна стверджувати, що проблеми авторського права у діяльності Бібліотеки постають у всіх напрямках її роботи як сучасної книгозбірні: отриманні видань, їх зберіганні, наданні видань іншим бібліотекам у рамках співпраці і, нарешті, у вільному доступі до них користувачів бібліотеки. Формування електронних фондів бібліотек за рахунок переведення видань з твердого носія в електронну форму могло б розв'язати проблему збереження фонду в сучасних умовах інформаційних технологій, але Закон забороняє це, крім випадків, зазначених у його ст. 22. Таким чином, Закон стає на заваді розвитку бібліотечної справи і входить у суперечність з іншим Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу». Якщо в багатьох зарубіжних країнах цю проблему розв'язують шляхом ліцензування, чим займаються відповідні інституції, то в Україні такого досвіду немає. І в підсумку добрі наміри створити електронну бібліотеку можуть призвести до порушення закону.

На сьогодні фонд електронних документів (ФЕД) Бібліотеки сформовано відповідно до чинного законодавства, як систему колекцій за тематичними, видовими або цільовими ознаками. Згідно з Законом за формою власності у ФЕД розміщуються такі групи об'єктів:

- документи, що надходять або надаються Бібліотеці особами, які мають на них майнові права інтелектуальної власності (авторами й іншими правовласниками);
- документи, що не є об'єктами авторського права (твори народної творчості, офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру, видані органами державної влади у межах їхніх повноважень (законо, укази, постанови, судові рішення) та їх офіційні переклади тощо);
- документи, створені працівниками Бібліотеки під час виконання наукових досліджень (службові твори).

Саме перелічені вище форми власності впливають на створення колекцій. У Бібліотеці користувачеві пропонується колекція Сухомлиністики (праці В. О. Сухомлинського та про нього); колекція книжкових пам'яток, зокрема книги і періодичні видання до 1917 року, що включає документи педагогічного профілю з історії народної освіти й педагогічної думки,

ПЕДАГОГІЧНЕ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

організації народної освіти й реформи школи, організації та методів педагогічних досліджень, питань педагогічної психології, підручники, колекція наукової продукції Бібліотеки та мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (покажчики, наукові праці, окремі статті) [1].

Питання АП у бібліотеці розглядалося на багатьох світових форумах, зокрема 62-й Генеральній конференції ІФЛА «Виклик змін: бібліотеки й економічний розвиток» (25 – 31 серпня 1996 р., Пекін). Тут було прийнято заяву про офіційну позицію ІФЛА з питань авторського права в електронному середовищі. Згідно з цим документом, якщо користувачам бібліотек не буде надано можливості використання електронних копій для потреб, які відповідають суспільним інтересам, то вірогідною є небезпека гальмування інтелектуального розвитку населення, зростання виробництва інформаційних продуктів [2]. На жаль, книгозбірні України не можуть скористатися цими рекомендаціями, оскільки вітчизняне законодавство не дозволяє вільно відтворювати документи, які є об'єктом авторського права, без дозволу автора або іншого правовласника.

Отже, нині користувачам бібліотеки потрібно створити такі умови для отримання інформації, щоб зберігався баланс їхніх інтересів та інтересів авторів. Держава має врахувати всі переваги діяльності бібліотек для суспільства і роботи кроки до зміни законодавства на їхню користь, як соціального інституту, покликаного забезпечувати інформаційні, науково-дослідні, освітні, культурні та інші потреби користувачів. Передусім законодавство стосовно авторського права треба гармонізувати з міжнародним законодавством, слід використовувати досвід інших країн, пам'ятаючи при цьому і про недостатній розвиток вітчизняної системи ліцензування. Лише спільна позиція книгозбірень дасть змогу відстояти права користувачів на отримання інформації у всіх її видах, підвищити роль бібліотек в інформаційному суспільстві, та допоможе зробити їх більш відкритими й доступними для користувачів усього світу.

Література:

1. Варахсіна Н. В. Концепція науково-педагогічної електронної бібліотеки Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 24 с.
2. Вітушко Н. Авторське право та обмеження інформаційної бази аналітичної діяльності бібліотек: Інтернет-аспект // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 30. – К., 2011. – С. 123 – 133.
3. Концепція створення інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 20 с.
4. Поліщук Р. В. Проблеми захисту авторського права в бібліотечному обслуговуванні // Вісник Книжкової палати. – 2010. – № 3. – С. 35–38.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792 –XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994.– № 13 – ст. 64.

6. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. № 32 / 95 –ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45.
7. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40 – 44. – ст. 356.
8. Фокина В. Н. Авторское право и электронные библиотеки // Право и образование. – 2012. – №11. – С. 101-111.
9. Харитонов В. Информационное общество и новая концепция авторского права // Бібліотечний форум України. – 2013. – №4. – С. 2-5.

Самчук Л. І.*

**ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СУПРОВІД
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ УСТАНОВ НАПН УКРАЇНИ –
ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ДНПБ УКРАЇНИ
ІМ. В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті висвітлено результати діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського упродовж 2002–2014 рр. щодо інформаційно-бібліографічного забезпечення наукових досліджень Національної академії педагогічних наук України, спрямованої на розв’язання проблем, що постали перед освітянською галуззю України на сучасному етапі. Окремлено перспективи діяльності бібліотеки в цьому напрямі.

Радикальні соціально-економічні й політичні реформи в Україні, стрімке впровадження нових інформаційних технологій істотно змінюють місію бібліотек у суспільстві. Одним із першочергових завдань є «розв’язання проблеми забезпечення інформаційних потреб та інформаційної підтримки соціально-економічної, екологічної, науково-технічної, оборонної, національно-культурної та іншої діяльності у сферах загальнодержавного значення» [21].

Питанню науково-інформаційної діяльності бібліотек присвячено десятки наукових публікацій зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема М. Є. Соколова [23] презентує історичний огляд канадської системи інформаційного забезпечення науки починаючи з 1920-х рр. Питанням організації і форм інформаційного обслуговування вчених з використанням інформаційно-комунікаційних технологій присвячено праці Н. Ю. Берьозкіної [3] та О. В. Коротенко [13]. Теоретичні аспекти інформаційного забезпечення наукової діяльності в умовах бібліотек досліджено в науковому доробку Л. І. Бейліса [2]. У працях В. А. Вергунова [4], Н. О. Артамонової [1], Ю. В. Пасмор [18], Н. О. Петриної та Л. Т. Ониксимової [19] переконливо доведено вирішальне значення бібліотек в інформаційно-бібліотечному забезпеченні наукових досліджень, накреслено перспективи розвитку та використання накопичених ресурсів із застосуванням новітніх інформаційних технологій, наголошено на гострих проблемах сьогодення, шляхах їх подолання.

Метою статті є висвітлення досвіду Державної науково-

* © Самчук Л. І